

ISABEL RODÀ
DE LLANZA

AHIR ROMA, AVUI NOSALTRES

*La petja cultural
que hem heretat del món romà.
Qui perd els orígens,
perd la identitat.*

*«Volem parlar del nostre món occidental,
que encara té profundes arrels clàssiques,
i de Roma com a bressol directe,
amb les seves llums i ombres».*

Isabel Rodà de Llanza

**AHIR ROMA,
AVUI
NOSALTRES**

Edicions Destino

El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre té la qualificació de paper ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

Queda rigorosament prohibida sense l'autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

© Isabel Rodà de Llanza, 2021

© de la fotografia de l'autora: Carme Badia

© Columna Edicions, Llibres i Comunicació, S.A.U. / Destino
Av. Diagonal, 662-664 - 08034 Barcelona

Primera edició: octubre del 2021

ISBN: 978-84-9710-326-8

Dipòsit legal: B. 13.815-2021

Fotocomposició: Grup62

Índex

Introducció II

Alguns flaixos 23

1. Les escombraries i els envasos sense retorn 25

2. Aldarulls als espectacles 27

3. El biquini 29

4. Illes de vianants i limitació de circulació 31

5. Servei de bombers 32

6. Piscifactories 33

7. Arquitectura prefabricada 34

Tecnologia i infraestructures 37

Ecologia i medi ambient 49

Eleccions i candidats 57

La dona 65

Anomenar el temps 81

Les pandèmies venen d'Orient 87

El vi 95

Calçots 103

Boletaires	109
La barretina	115
Cracs econòmics	121
La fi de l'Imperi romà	127
1. Corrupció	131
2. Pressió demogràfica	134
3. Canvi climàtic	138

Alguns flaixos

Com un petit tast del que llegirem a les pàgines següents, voldria començar fent uns apunts breus:

I. LES ESCOMBRARIES I ELS ENVASOS SENSE RETORN

Ahir i avui sabem la importància que té la gestió dels residus. Roma, que va arribar al milió d'habitants, devia produir-ne quantitats ingents. A vegades tenim una idea de les ciutats antigues com si fossin una «maqueta», amb tot net, polit i blanc. No hi ha res menys cert, perquè en èpoques antigues hi havia molt d'amuntegament i molta brutícia. Roma hi va lluitar amb una bona xarxa de clavegueram i amb la neteja periòdica dels carrers i els espais privats, estipulada per llei.

També hi havia actituds incíviques i il·legals, com ara llençar residus de les finestres al carrer, cosa que estava prohibida, però els menys afortunats que vivien en un quart o un cinquè pis no se n'estaven... El poeta Juvenal se'n queixava amargament i desitjava que només li caigués a sobre el contingut dels orinals.

La gestió dels residus sòlids era un problema. Els que eren susceptibles de ser reutilitzats es podien acumular en «deixalleries», com és el cas dels bronzes; a Catalunya en tenim un bon exemple al jaciment, ben excavat i museïtzat, del Camp de les Lloses, a Tona. L'exposició organitzada fa poc pel Museo Nacional de Arte Romano (MNAR) mostrava el reciclatge a l'antiga Augusta Emèrita, l'actual Mèrida.

Tornem a Roma, però. Alguns residus sòlids s'evacuaven mitjançant carros fins a les maresmes d'Òstia, però es feia difícil desempallegar-se d'uns contenidors, les àmfores, que eren un autèntic envàs sense retorn. Per nodrir Roma n'arribaven a milers, sobretot plenes d'oli de la Bètica. Què se'n podia fer? Roma va dissenyar un abocador arran del riu Tíber, que conforma avui el mont Testaccio, és a dir, una muntanya artificial feta pels «testos», que són les àmfores tan meticulosament trossejades i disposades que aquesta

mntanya no s'ha mogut ni un mil·límetre des de l'antiguitat, i això que arriba als cinquanta metres d'alçària. Per fer-se una idea de la quantitat d'àmfors acumulades, cal pensar que quan s'excava un metre cúbic acostuma a sortir-ne una tona de testos, que són un arxiu impecable per saber l'eficàcia del control duaner i d'exportació que va organitzar l'Estat romà. Què passa si ho comparem amb l'esllavissament dramàtic d'alguns dels nostres abocadors, el més recent dels quals és el de Zaldibar, a Biscaia?

2. ALDARULLS ALS ESPECTACLES

Els grans espectacles esportius, ahir i avui, aixequen i van aixecar fortes passions, protagonitzats per figures d'elit famoses i molt ben pagades. Ningú, però, no es va fer tan ric com Diocles, un auriga vencedor de milers de curses, que podem considerar l'esportista més ben pagat de tota la història.

A Roma els espectacles que arrossegaven multituds eren els de l'amfiteatre i el circ, i *panem et circenses* era la fórmula idònia per tenir el poble content.

Com encara passa, els disturbis van sovintejar

també en aquella època, forçats per bandes de seguidors fanàtics. Van ser terribles els enfrontaments a l'amfiteatre de Pompeia l'any 59 dC, en una lluita de gladiadors que va acabar en una tragèdia entre els de Nocera i els de la mateixa Pompeia, que va causar força morts. La tragèdia va quedar immortalitzada en una de les pintures murals de la ciutat. Tan catastròfica va ser la jornada, que es va decretar el tancament de l'amfiteatre durant deu anys. Ens venen al cap, entre d'altres, els successos també tràgics de l'any 1985 a l'estadi Heysel de Brussel·les amb els *tifosi* de la Juventus i del Liverpool com a víctimes. L'estadi va ser clausurat fins que se'n va fer la reconstrucció.

A la Roma d'Orient, a Constantinoble, els espectacles que pertorbaven els radicals eren els de curses de carros, amb quatre faccions segons el color: els blaus, els vermells, els verds i els blancs. Al llarg del segle v hi va haver forts enfrontaments, però no n'hi va haver cap com els de l'any 532, que van fer esclatar el descontentament social i van provocar destruccions d'edificis, milers de morts, assassinats i una autèntica rebel·lió sufocada per Belisari, el general de Justinià, que va veure fins i tot perillar el tron.

3. EL BIQUINI

És una peça de roba ben habitual arreu del món occidental, que es va acabar imposant de mica en mica els anys durs de la dictadura franquista. La moda dels biquinis a les platges espanyoles va entrar de la mà del turisme estranger, que era un punt fort que la propaganda del règim utilitzava; els que tenim una certa edat podem recordar aquelles celebracions al NO-DO de l'arribada del turista un milió... Per raons ideològiques i econòmiques, a Franco li interessava protegir l'entrada de la riquesa de més enllà de les fronteres. Però amb la prosperitat arribaven nous costums, i això va comportar que s'haguessin de fer certes concessions, malgrat l'oposició de la dreтана jerarquia eclesiàstica, un autèntic suport del franquisme. Normalment les noies anàvem a la platja amb un banyador sencer, que al davant tenia un petit faldellí per dissimular amb molt de pudor la zona del pubis.

Algunes cas aïllat d'un dos peces es va veure ara fa poc més de setanta anys. Es va introduir a la dècada dels anys cinquanta del segle xx, i a la dels seixanta es va anar popularitzant de la mà de les imatges cinematogràfiques. ¿Qui no coneix les atractives imatges de Raquel Welch o el

biquini blanc que lluia Ursula Andress el 1962 a la pel·lícula *Agent 007 contra el Dr. No?*

Aquesta peça, que va trigar tant a ser absolutament permesa, ja existia en el disseny, i les escenes que protagonitzava podrien trobar-se a l'Imperi romà, que no només acceptava la nuesa i la seminuesa del cos humà sinó que les representava amb escreix.

Anem, però, al biquini, amb dos exemples ben significatius. Els materials orgànics amb què estaven confegides les peces de roba romanes han desaparegut gairebé del tot; per sort, però, es conserven en condicions òptimes d'humitat, i és per això que han estat espectaculars les troballes fetes a Anglaterra. Al bell mig de Londres (*Londinium*), a Queen Street, a la seu del Bank of London, es va trobar la part inferior d'un biquini de cuir, d'unes dimensions tan reduïdes que sembla més aviat un tanga, que es lligava als costats dels malucs mitjançant un nus fet de tires, també de cuir. Ara s'exposa al Museum of London, i bé podria servir d'inspiració per a un dissenyador de moda actual; això sí, amb les mides que fa serviria per fer el patró d'una talla 36 actual, que quedaria bé per a una noia ben joveneta, com segurament era la que el devia dur fa dos mil anys, ja que està datat al segle I dC.

Una escena molt vivaç és la que es representa en un dels mosaics de la sumptuosa vil·la imperial de Piazza Armerina, a Sicília, de finals del segle III i principis del IV dC, que es va reobrir al públic el 2012, amb una nova i discutida presentació.

Un grup de noies, totes en biquini, es dediquen a fer uns exercicis gimnàstics: unes corren, d'altres es tiren la pilota, una es disposa a llançar el disc i una altra sembla activar-se els bíceps amb un pes a cada mà, idèntics als que fem servir ara.

Una vegada més, Roma ens dona una lliçó de prefiguració del futur, i no per un marge estret, sinó amb força segles d'avançada.

4. ILLES DE VIANANTS I LIMITACIÓ DE CIRCULACIÓ

Ens semblen conceptes molt actuals, que s'han anat imposant a les ciutats actuals en temps relativament recents... *Nihil novum sub sole*, però.

Als fòrums, les places majors d'una ciutat romana, no hi podien circular carruatges amb tracció d'animals. Això es pot comprovar, per exemple, amb una passejada pels carrers de Pom-

peia; si circuleu per la cèntrica via de l'Abundància, en arribar al fòrum, us trobareu amb unes lloses plantades verticalment que només permeten el pas de vianants.

D'altra banda, Juli Cèsar va promulgar el 44 aC, poc abans de morir, la importantíssima llei *Iulia Municipalis*, en la qual, entre moltes altres disposicions, trobem: «A partir de l'1 de gener ningú podrà conduir un carro pels carrers de Roma després de la sortida del sol, excepte si es tracta de transport de materials per a la construcció de temples o per a obres públiques o per transportar runes de la demolició de contractes públics». Va ser una mesura eficaç per evitar accidents de trànsit.

5. SERVEI DE BOMBERS

Els incendis eren un mal endèmic a Roma, sobretot als barris populars, on malvivia una gran part de la població en blocs de cases de molts pisos que tenien moltes estructures i parets mitgeres de fusta. El paorós incendi de Neró (64 dC), provocat o no, s'entén per la proliferació d'aquests habitatges. Ho recordarem una mica més endavant.

El primer emperador, August, va ser tan conscient del problema que va crear el cos de bombers, els *vigiles*, un nom que encara es manté a Itàlia, on són coneguts com a *vigili del fuoco*. Suetoni ens informa que August va establir rondes nocturnes per prevenir els incendis i també que, per evitar les inundacions del riu Tíber, va manar netejar i eixamplar-ne la llera, obstruïda i empentida per les runes i per l'ensorrament d'edificis.

6. PISCIFACTORIES

No són exclusives dels nostres temps, no. A més de les diverses tècniques de pesca, els romans van disposar de vivers, tant per a peixos d'aigua salada com dolça. Per a totes dues menes de peixos es van construir *piscinae* perfectament adaptades a la seva funcionalitat: s'hi criaven un gran nombre d'espècies ben seleccionades segons els gustos de l'època i les condicions físiques del lloc.

Per als peixos d'aigua salada es van aprofitar determinats llocs de la costa, adaptats de manera que els peixos tancats no en poguessin sortir en cas d'oratge fort. Per això, l'escriptor Columel-

la, especialitzat en temes agrícoles i rurals, recomanava construir les piscines a la roca i en formigó.

Pel que fa als peixos d'aigua dolça, el cultiu va augmentar notablement a partir de l'època d'August, en proporció directa amb l'augment de la xarxa d'aqüeductes. Les mansions sumptuoses, començant per les residències imperials, disposaven d'unes piscines on es tenien a l'abast els peixos per al consum, que proporcionaven, a més, un toc de distinció; les piscines construïdes amb aquesta finalitat es diferenciaven de les altres perquè a les parets tenien encastats recipients ceràmics i àmfores que servien d'acomodament als animals.

7. ARQUITECTURA PREFABRICADA

Va començar al segle XX? Ni de bon tros. El tòpic sentit pràctic que atribuïm als romans se'ns fa ben palès aquí. Per construir una ciutat es necessitava el material adient: pedra o maó, fusta... Parlem de les pedres, especialment de les que els romans coneixien com a *marmora*, del qual deriva el nostre mot *marbre*, però que per a ells comprenia categories geològicament ben diferents (calcà-

ries, granits, pòrfirs, etc.), amb un denominador comú: havien de ser materials ben vistosos, amb el poliment adequat. August, un bon polític, es va penjar una gran medalla, ben guanyada, quan va dir: «He rebut una Roma de fang, us la torno de marbre».

Per disposar de «marbres» calia explotar les antigues pedreres gregues o descobrir-ne de noves. I allí els topògrafs i els enginyers van poder demostrar una vegada més la seva gran eficàcia. Amb August va començar a executar-se una extracció intensiva de materials lapidis; no s'extreien, però, materials perquè sí. Com passa ara, per exemple, amb els cotxes que es fabriquen segons comanda, els romans treien blocs de les pedreres en el nombre i amb les mides adequades per a l'obra pública en curs. Res de malbaratar esforços, temps i diners, doncs.

I no només això. Com que els blocs de marbre pesen i el transport es feia majoritàriament per mar o per rius, per alleugerir-ne el pes, i tenint en compte que es tractava d'un encàrrec final amb un destí concret, als tallers de les pedreres es donava forma a les diferents parts de l'edifici del qual havien de formar part. D'aquesta manera, capitells, fusts de columnes i bases viatjaven ja pràcticament acabats, i només calia muntar-los

en arribar a lloc. La posició de cada element estava convenientment marcada, normalment mitjançant lletres de l'alfabet grec: el bloc amb una alfa havia d'encaixar amb un altre amb una alfa, la beta amb la beta... *e così via*. Això era una autèntica arquitectura prefabricada romana.

L'arqueologia ens n'ofereix força testimonis gràcies als carregaments que duïen els vaixells enfonsats, que no van arribar, per tant, a la destinació. Si aneu a Frejús, davant de l'amfiteatre romà, hi veureu unes esveltes columnes de marbre de Carrara, que van ser rescatades de les aigües de Saint-Tropez, i per les dimensions sembla que van viatjar des de Carrara fins a Narbona (*Narbo Martius*), al sud de França, per ser utilitzades en el Capitoli de la ciutat.